

ТКАЧЕНКО П. І.,

аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.40>

ДИНАМІКА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Статтю присвячено кримінологічному дослідженню динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцями, як строкової так і контрактної служби. Нагальність викликана збільшенням зареєстрованих злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, зокрема в період дії правового режиму – воєнного стану. Так, військові кримінальні правопорушення становлять загрозу національній безпеці тим самим руйнують мікроклімат в лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України та інших військових формуваннях утворених відповідно до Законів України. Разом з тим, вчинення злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби суттєво підриває обороноздатність, псує авторитет військ, пригнічує становлення дисципліни та порядку, які з давніх давен є запорукою та панують у військових колективах. Самовільне залишення військової частини або місця служби являється найрозповсюдженішим військовим кримінальним правопорушенням, показники якого завжди сягають більшість на фоні загальної статистики щодо зареєстрованих військових злочинів. Окрім цього, актуалізація наукового дослідження динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби в кримінологічному світлі обумовлена оновленими статистичними показниками військової злочинності та початком нового звітного періоду. Водночас актуалізація даного дослідження набула введенням в дію правового режиму – воєнного стану в державі, що відповідно змінює кваліфікацію досліджуваного, окремо взятого злочину, а разом з цим підвищує суспільну небезпечність. Ранішня практика засвідчила, що з введенням в дію особливого періоду, а також впливу соціально-політичних, суспільних фонових явищ, суттєво вплинули на поширення випадків втеч військовослужбовців з військових частин, що простежується в наведених Генеральною прокуратурою України статистичних даних за 2014–2016 рр. Поширеність вчинення злочинів військовослужбовцями на той період часу негативно вплинула на розвиток, реформування та трансформацію армії, які саме в той період набували ефективного курсу. Сьогодні ж постала нагальна необхідність в науковому, кримінологічному дослідженні динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби з метою висвітлення результатів останнього за допомогою яких в подальшому можливо дійти глобальної, досконалої та актуальної кримінологічної характеристики вказаного злочину. Конструктивна кримінологічна характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби – ефективна модель запобігання, протидії та профілактики військової злочинності.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, кримінологічна динаміка, військові злочини, злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, самовільне залишення військової частини або місця служби.

Tkachenko P. I. Dynamics of unauthorized abandonment of a military unit or place of service

The article is devoted to a criminological study of the dynamics of voluntary abandonment of a military unit or place of service by military personnel, both conscript and contract service. The urgency is caused by the increase in registered crimes against the established order of military service, in particular during the period of the legal regime – martial law. Thus, military criminal offenses pose a threat to national security, thereby destroying the microclimate in the ranks of the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine and other military formations formed in accordance with the Law of Ukraine. At the same time, the teaching of crimes against the established order of carrying out or completing military service significantly undermines the defense capability, spoils the authority of the troops, suppresses the formation of discipline and order, which since ancient times have been a guarantee of dominance in military collectives. Voluntary desertion of a military unit or place of service is the most widespread military criminal offense, the indicators of which always reach the majority against the background of general statistics on registered war crimes. In addition, the actualization of the scientific study of the dynamics of voluntary abandonment of a military unit or place of service in a criminological light is due to the updated statistical indicators of military crime and the beginning of a new reporting period. At the same time, the actualization of this study was acquired by the introduction of the legal regime – martial law in the state, which accordingly changes the qualification of the investigated, individual crime, and at the same time increases public danger. Early practice proved that with the introduction of the special period, as well as the influence of socio-political, social background phenomena, significantly influenced the spread of cases of escapes of servicemen from military units, which can be confirmed by the statistical data of the General Prosecutor's Office of Ukraine for 2014-2016. Prevalence of the crime of crimes by servicemen during that period of time had a negative impact on the development, reformation and transformation of the army, which were gaining an effective course during that period. Today, there is an urgent need for a scientific, criminological study of the dynamics of voluntary abandonment of a military unit or a place of service in order to highlight the results of the latter, with the help of which in the future it is possible to reach a global, perfect and relevant criminological characteristics of the specified crime. Constructive criminological characteristics of voluntary abandonment of a military unit or place of service is an effective model of prevention, counteraction and prevention of military crime.

Key words: *criminological characteristics, criminological dynamics, war crimes, crimes against the established order of carrying out or completing military service, voluntarily leaving a military unit or place of service.*

Вступ. Статтею 17 Конституції України передбачено, що Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. А отже, військовослужбовці, представники військової сфери мають бути взірцем законслухняності, правопорядку, прикладом честі, відданості та мужності.

Так, вчинення військовослужбовцями злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби підриває авторитет армії, зокрема вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби знижує обороноздатність та негативно впливає на дисципліну та порядок в лавах військових формувань.

З точки зору теорії кримінологічної детермінації, фонові явища, які існують в суспільстві протягом останніх років, певною мірою впливають на поширення кількості злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 4 та ч. 5 ст. 407 КК України. Саме так, необхідність наукового дослідження окремо вказаних частин даної кримінально-правової норми, обумовлена введенням в дію особливого періоду від 18 березня 2014 року та запровадження правового режиму – воєнного стану від 24 лютого 2022 року.

Саме у вказані періоди часу спостерігалась різка зміна показників щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 407 КК України, що викликало нагальність в дослідженні динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби крізь призму кримінологічних аспектів юридичної науки.

Актуальні кримінологічні проблеми військової злочинності, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби висвітлювали в своїх дослідженнях наступні видатні вчені-правники: Г.М. Анісімов, В. П. Бондаєвський, М. Б. Головка, М. І. Карпенко, М. Г. Колодяжний, М. І. Мельник, М. І. Панов, М. М. Сенько, Г. П. Серeda, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. В. Шаблистий, С. А. Шалгунова, В. А. Шершенькова, О. О. Шкута та ін.

З метою всебічного та досконалого кримінологічного дослідження питання динаміки окремо взятого злочину вважаємо за доцільне використати статистичні дані наведені Генеральною прокуратурою України, а саме єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення в період з 2013 по 2022 роки. Вказаний період часу, на нашу думку надасть можливості конструктивно оцінити рівень, показники та динаміку військової злочинності, оскільки містить в собі періоди стабільності в суспільно-політичних питаннях, а також різкі зміни фонових явищ, тощо.

Постановка завдання. Дослідити перебіг динаміки військових злочинів, зокрема показники щодо зареєстрованих випадків самовільного залишення військової частини або місця служби, в тому числі таких, що було вчинено в умовах особливого періоду, бойової обстановки та воєнного стану. Визначити періоди в яких зафіксовано різкі зміни показників з метою подальшого дослідження детермінації в світлі кримінологічного дослідження.

Результати дослідження. В усі часи представники військової сфери, військовослужбовці, солдати були прикладом мужності, честі та гідності. Однак вчинення військовослужбовцями злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби підриває становлений авторитет і знижує рівень поваги, а разом з цим і довіри населення до представників армії. Крім цього, вчинення деяких окремих видів військових кримінальних правопорушень підриває обороноздатність, дисципліну та правопорядок в лавах військових формувань. Безумовно на значну кількість військових злочинів істотно вплинули події минулих років, а саме проведення антитерористичної операції на сході держави та нині впроваджений воєнний стан. Внутрішні фактори такі як реформування, впровадження новітніх технологій, трансформація, методи командування особовим складом, матеріальне та грошове забезпечення, законодавчі зміни та зовнішні впливові фактори. До загальних факторів можливо віднести економічні і соціально-політичні чинники, які формують обстановку в суспільному житті країни.

Установлений порядок проходження військової служби є гарантом забезпечення правового режиму в лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту України, Управління державної охорони та інших військових формувань, які утворені у відповідності до Законів України. Так, вищевказаний установлений порядок закріплено на законодавчому рівні, який являє собою перш за все Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, а також типові Положення щодо регулювання встановленого порядку проходження військової служби в інших військових формуваннях, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Статуту гарнізонної та

вартової служб Збройних Сил України та інші нормативно-правові та підзаконні акти. Таким чином, установлений порядок проходження військової служби є правовою категорією, яка закріплена на законодавчому рівні з метою регулювання проходження військової служби.

На думку М.І. Карпенка фактори які вплинули на рівень військової злочинності наступні, економічна і соціально-політична обстановка в суспільному житті країни, яка тривалий період часу, на жаль, не поліпшується. На фоні такої загальної ситуації правоохоронним органам держави, командирам і начальникам всіх рівнів доводиться докладати максимум зусиль для поліпшення стану військової дисципліни серед військовослужбовців. Указані фактори змусили і законодавчий орган держави – Верховну Раду України використати свої можливості для більш ефективного законодавчого врегулювання питань юридичної відповідальності військовослужбовців за вчинені кримінальні правопорушення. Тому протягом 2014–2015 рр. були прийняті чотири закони, якими внесені відповідні зміни до Особливої частини КК України. Зокрема, законодавцем у 19-ти статтях розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (402–405, 407–411, 413, 418–421, 425–426-1, 428, 435) передбачені кваліфікуючі (вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану) й особливо кваліфікуючі обставини (вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці), за які передбачена підвищена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі до 5–15 років або довічне позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 404 Кримінального кодексу [1, с. 7].

Досліджуючи динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби в світлі кримінологічної характеристики, слід вказати кількісні показники, які приведено за двома критеріями, а саме загальна кількість облікованих військових кримінальних правопорушень та кількість облікованих кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 407 КК України [2].

Аналізуючи вказані дані, варто врахувати положення кримінологічної доктрини щодо особливостей характеристики військової злочинності, а саме якій притаманна латентність, яка в свою чергу, ймовірно перешкоджає обліку дійсної кількості випадків.

Звітний період	Усього військових кримінальних правопорушень обліковано у звітному періоді	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді за самовільне залишення військової частини або місця служби, ст. 407 КК України
2013 рік	341	23
2014 рік	4045	1810
2015 рік	6083	3916
2016 рік	3580	2342
2017 рік	6043	3188
2018 рік	241	166
2019 рік	11	9
2020 рік	4014	2878
2021 рік	2980	2006
2022 рік	13 766	6183

Таким чином, ми можемо побачити, що загальна кількість військових злочинів коливається в різних показниках, зокрема в період з 2018 по 2019 роки, де спостерігається значне поліпшення криміногенної обстановки та зменшення кількості злочинів. Водночас у 2020 році зафіксовано значне підвищення загальної кількості військових злочинів на рівень 2014 року, при цьому кількість самовільних залишень військової частини або місця служби збільшилась в майже 1000 зареєстрованих випадків порівняно з 2014 роком. У 2021 році

спостерігається тенденція зменшення загальної кількості але з 2980 облікованих військових кримінальних правопорушень, більша частина, а саме 2006 припадає на вчинення кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 407 КК України. У 2022 році на фоні введення правового режиму воєнного стану, набуття кардинальних змін в діяльності військової служби спостерігається рекордне збільшення зареєстрованих кримінальних правопорушень, при цьому значну частку сягають саме залишення військових частин військовослужбовцями.

Окрім цього, варто наголосити, що шляхом аналізування кількісних показників в попередньому науковому дослідженні присвяченому питанню динаміки військової злочинності було здійснено прогнозування щодо збільшення в 33,5% (2800 облікованих кримінальних правопорушень) від вересневого показника статистичних даних загальної кількості облікованих військових кримінальних правопорушень 2022 року до кінця звітної періоду. Таким чином, в дослідженні викладено про можливість збільшення облікованих злочинів та ймовірної кількості в 11 200 облікованих злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби. При цьому в дослідженні зазначено, що до кінця звітної періоду спостерігається можливість збільшення кількості облікованих випадків самовільного залишення військової частини або місця служби в межах 30–40% від кількості облікованих з січня по вересень типових злочинів. Виходячи з викладеного, кількість можливо зареєстрованих кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 407 КК України може сягнути від 950 до 1200 облікованих за три місяця звітної періоду [3, с. 210–213].

Таким чином, виходячи з викладеного можливо зазначити, що станом на вересень 2022 року було зафіксовано всього 8377 кримінальних правопорушень, які спрямовані проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, зокрема 3005 з яких обліковано за ст. 407 КК України.

Водночас, у відповідності до статистичних даних наведених Офісом Генерального прокурора України, у звітному періоді за 2022 рік обліковано наступну кількість злочинів, а саме 13 766 військових кримінальних правопорушень всього, з яких 6183 стосуються саме самовільного залишення військової частини або місця служби.

За результатами вказаного аналізу динаміки показників військової злочинності з урахуванням припущень раніше викладеного наукового дослідження можливо зробити попередні висновки, а саме про збільшення в понад прогнозовані 33,5% злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби та збільшення вдвічі ніж в межах припущених 30–40% облікованих злочинів за ст. 407 КК України.

Для порівняння кількісних показників також взято наукове дослідження В.В. Місяця щодо тенденції злочинності в Збройних Силах СРСР, який зауважив, що в період з 1987 по 1991 рр., середня кількість облікованих військових злочинів становила близько 9300 проваджень. Відносно високий рівень злочинності серед військовослужбовців і її зростання були характерні не тільки для СРСР. Вчений зазначив, що аналогічні проблеми, існували і в США. З 1960 по 1971 р. число тяжких злочинів у збройних силах США збільшилось майже вдвічі. Особливо високий рівень злочинності американських військовослужбовців відзначався під час в'єтнамської війни. У 1968 р., наприклад, було враховано 155 536 самовільних залишень місця служби.

Разом з цим, виходячи з порівняння показників динаміки облікованих військових кримінальних правопорушень 2022 року можливо припустити, що у разі відсутності кардинальних змін та поліпшення суспільно-політичної обстановки, а разом з тим зменшення ефективності впливу негативних фонових явищ, які з точки зору кримінологічної детермінації мають місце бути як основні чинники, показники 2023 року можуть бути збільшеними вдвічі. При цьому варто зрозуміти, що у випадку набуття тенденції до позитивних змін показники нового звітної періоду можуть відображати рівень 2015–2016 рр.

Висновки. Отже, розглянуто рівень та динаміку військових злочинів в Україні, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби, зазначено кіль-

кісні показники, тенденції та деякі аналітичні, наукові припущення, прогнозування щодо подальшої тенденції змін. Кримінологічне дослідження надало можливість стверджувати, що загальна кількість військових злочинів коливається в різних показниках у різні часи, при цьому в певні періоди зафіксовано рекордне зменшення майже до нуля злочинів, що свідчить про ефективно застосовані заходи запобігання та профілактики злочинів в лавах військових формувань в облікований період. Така тенденція проіснувала всього два роки, після чого у 2020 році знову загострилась та різко піднялась вгору. Водночас дослідження показало, що на разі кількість облікованих військових кримінальних правопорушень становить рекордну кількість у порівнянні з 2013–2021 рр. Слід зауважити, що тенденції зростання злочинності мають відношення безпосередньо вплив багатьох факторів, які існують в суспільстві, зокрема запровадження в дію правового режиму – воєнного стану та безліч інших трансформацій, які могли негативно вплинути на певні процеси у військовій сфері. Також варто зауважити, що правоохоронний сектор має повний спектр правового інструментарію для ефективного запобігання, протидії та боротьби із злочинами проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, а також профілактики таких негативних явищ. Командуванню слід проаналізувати на методичному рівні позитивні в кількісній характеристиці періоди та повернути до застосування дієві інструменти роботи з особовим складом, доопрацювавши такі із урахуванням сучасних викликів. На сьогоднішній день проведене дослідження відіграє певну роль в побудові глобальної кримінологічної характеристики військової злочинності, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби, що в подальшому надає можливості до виокремлення дієвих заходів запобігання, при цьому проблематика щодо динаміки являє собою підґрунтя для подальших наукових розробок.

Список використаних джерел:

1. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : наук.-метод. посіб. / М.І. Карпенко ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. Х. : Право, 2016. 316 с.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Ткаченко П. І. Динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби: кримінологічний аспект. 2022.

